

קדושת שביעית בהדסים

סרן, הרב יהושע לוביץ' – רב חטמ"ר מנשה

- א. הקדמה
- ב. באילו תנאים חלה קדושת שביעית
- ג. גדר הנאתן וביעורן שווה
- ד. קדושת שביעית בבשמים
- ה. שיטת הרמב"ם
- ו. קדושת שביעית בצמחים לריח
- ז. קדושת שביעית בהדסים
- ח. הדסים משולשים
- ט. ראיה מדין ברכות הנהנין
- י. כוונה בשביעית
- יא. סיכום וחילוק בדין ההדסים

א. הקדמה

רבים משלומי אמוני ישראל נוהגים להביא לביתם שני בדי הדסים לכבוד שבת קודש, כפי שמופיע במעשה דרשב"י גם בהבדלה רבים נוהגים לקחת הדסים להריח בהם כמבואר בשו"ע¹: "נהגו לברך על ההדס וכו'".

אנו נמצאים בעיצומה של שנת השמיטה, ומתעוררת השאלה האם יש לנהוג קדושת שביעית בהדסים אלו? האם יש הבדל בין הדסים של חג הסוכות לבין הדסים שנקטפו לצורך הרחה? חיילים רבים, ואף מסורתיים, לוקחים להבדלה צמחי בשמים הגדלים בבסיסים ושואלים מה דין הבשמים של ההבדלה בשנה השביעית? בנוסף, בכל בסיסי צה"ל נאספים עשרות סטים של ארבעת המינים לאחר חג הסוכות – האם יש לנהוג קדושת שביעית בהדסים של חג הסוכות?

1 עיין שבת לג, ב.

2 אורח חיים סימן רצז סעיף ד.

ב. באילו תנאים חלה קדושת שביעית

נתחיל את העיון בדין המשנה³:

"כלל גדול אמרו בשביעית: כל שהוא מאכל אדם ומאכל בהמה וממין הצובעים, ואינו מתקיים בארץ, יש לו שביעית ולדמיו שביעית, יש לו ביעור ולדמיו ביעור".

דיני השביעית – כולל קדושת שביעית בפירות – חלים על שלושה סוגי גידולים (אינו מתקיים בארץ אינו סוג נוסף של גידול, אלא הגבלה הנוגעת לביעור פירות שביעית ואכמ"ל):

א. מאכל אדם.

ב. מאכל בהמה.

ג. צמחים המשמשים לצבע.

בהמשך אותו הפרק המשנה קובעת שגם צמחים המיועדים לריח יש בהם קדושת שביעית:

"הַנֶּרְדַּ וְהַכֹּפֶר וְהַקֶּטֶף וְהַלֶּטֶם, יֵשׁ לָהֶם שְׁבִיעִית וְלְדַמְיָהֶן שְׁבִיעִית. רַבִּי שְׁמַעוֹן אוֹמֵר: אֵין לְקֶטֶף שְׁבִיעִית, מִפְּנֵי שְׁאִינוֹ פְּרִי".

בגמרא מסכת שבת⁴ הסבירו שתנאי דין מדגיש: "כלל גדול" כדי ללמד שבניגוד לשאר מצוות התלויות בארץ, כגון מעשרות ופאה, שביעית חלה גם על מאכל בהמה.

רש"י שם⁵ מסביר מה ראו חכמים להחמיר בשביעית אף על מאכל בהמה:

"שביעית נמי איתיה במאכל בהמה דכתיב ולבהמתך ולחיה וגו'. מעשר ליתיה במאכל בהמה דמדאורייתא דגן תירוש ויצהר כתיב, ורבנן תקון פירות האילן וירק דמאכל אדם כדקתני כל שהוא אוכל".

הגמרא במסכת סוכה⁶ עוסקת בבירור הקריטריונים המחייבים גידולים בקדושת שביעית. המשנה הביאה שלושה סוגים כנ"ל, אולם לא קבעה קטגוריות ברורות לחלות קדושת שביעית. הגמרא חוזרת לפסוק שהביא רש"י, ומביאה מחלוקת תנאים בפירוש הפסוק:

"שְׁאֵנֵי הָתָם, דְּאָמַר קָרָא: 'לָכֶם לְאֶכְלָה'. 'לָכֶם' דּוּמְיָא דְלֶאֱכָלָה — מִי שֶׁהִנְאָתוֹ וּבִיעוּרוֹ שׁוֹה וְכוּ' תַנְאֵי הִיא, דְּתַנְיָא: אֵין מוֹסְרִין פִּירוֹת שְׁבִיעִית לֹא לְמִשְׁרָה וְלֹא לְכַבוּסָה. רַבִּי יוֹסִי אוֹמֵר: מוֹסְרִין. מֵאֵי טַעְמִיָּה דְתַנְיָא קָמָא דְאָמַר קָרָא: 'לֶאֱכָלָה', וְלֹא לְמִשְׁרָה וְלֹא לְכַבוּסָה. מֵאֵי טַעְמִיָּה דְרַבִּי יוֹסִי אָמַר קָרָא: 'לָכֶם', 'לָכֶם' לְכָל

3 שביעית פרק ז משנה א.

4 דף סח, א.

5 ד"ה שביעית.

6 דף מ, א.

צרכיכם, ואפילו למשרה ולכבוסה. ותנא קמא, הא כתיב 'לכם'! ההוא 'לכם' דומיא דלאכלה: מי שהנאתו וביעורו שוה, יצאו משרה וכבוסה שהנאתן אחר ביעורן. ורבי יוסי, הא כתיב 'לאכלה'! ההוא מיבעי ליה 'לאכלה' ולא למלוגמא. כדתנא: 'לאכלה' ולא למלוגמא. אתה אומר 'לאכלה' ולא למלוגמא, או אינו אלא ולא לכבוסה? כשהוא אומר 'לכם', הרי לכבוסה אמור. הא מה אני מקיים 'לאכלה' — 'לאכלה' ולא למלוגמא. מה ראית לרבות את הכבוסה ולהוציא את המלוגמא? מרבה אני את הכבוסה ששנה בכל אדם, ומוציא את המלוגמא שאינה שנה לכל אדם."

יוצא אם כן, שחכמים מדגישים בפסוק את המילה "לאכלה", וכפי שהמזון מתכלה בזמן שהאדם מפיק ממנו את הנאתו, כך למדים חכמים את דין "מי שהנאתו וביעורו שווה". כיוון שעצים בדרך כלל שימשו להסקת התנור לאפיה, וכדי שהפת לא תשרף אופים אותה על הגחלים הרי שעצים אין הנאתן וביעורן שווה. ר' יוסי, לעומת זאת, מדגיש את המילה "לכם" ולומד "לכל צרכיכם" גם לכביסה והבערה. כיוון שר' יוסי לומד מהמילה "לכם", משמע דבר השווה לכולם. מכאן שהוא ממקד את דין קדושת שביעית בדבר השווה בכל אדם, ולכן הכנת תחבושת או תרופה אסורים מפירות שביעית.

הר"ש⁷ מבאר שאיסור שימוש בפירות שביעית להנאה שאיננה דומה לאכילה, היא חלק מן האיסור להפסיד פירות שביעית. נראה שהר"ש נוקט כשיטת חכמים ומדגיש את הדרשה "לאכלה" - "ולא להפסד", שימוש שלא הותר בפירות שביעית כמוהו כהפסד הפירות.⁸ הראשונים הבינו שחכמים לא באו אלא להחמיר על ר' יוסי ולא להקל, זאת אומרת שגם חכמים מקבלים את הכלל של "דבר השווה לכל נפש". כפי שכתב הרמב"ם:⁹

"אין מכבסין בפירות שביעית ואין עושין מהם מלוגמא שנאמר והיתה שבת הארץ לכם לאכלה".

רש"י בשבת שם מבאר שהדיון על שימוש בגידולי שביעית, מגדיר גם אילו גידולים קדושים בקדושת שביעית:

"ומהך דרשה נמי ילפינן שאין שביעית נוהג אלא בפרי העומד להנאות הללו, דהכי נמי מידרש קרא 'והיתה שבת הארץ' נוהגת במה שלכם לאכלה שהנאתו דומה לאכילה".

יוצא לנו שקדושת שביעית חלה בגידולים שהשימוש בהם שווה לכל נפש, וגם הנאתן

7 פירוש הר"ש שביעית פרק ד משנה ז.

8 אם כי ייתכן להסביר את הר"ש גם לשיטת ר' יוסי.

9 הלכות שמיטה ויובל פרק ה הלכה י.

וביעורן שווה. מדברי רש"י עולה עקרון חשוב על מקור הקדושה בגידולי שביעית. היינו יכולים לחשוב שגידולי שביעית קדושים בקדושת שביעית מעצם העובדה שגדלו בארץ ישראל בשנה השביעית. אבל קיימא לן שקוצים וצמחים שאינם ראויים לשימוש האדם (או בעלי החיים שברשותו) אינם קדושים בקדושת שביעית. זאת אומרת שהקדושה תלויה בשימוש של הגידול. ניתן לנסח זאת כך: הייעוד של הגידולים השונים בשירות בני האדם מגדיר את חלות הקדושה בשביעית, בסיום המאמר נחזור לנקודה זו בהקשר של גידול הדסים.

ג. גדר הנאתן וביעורן שווה

הראשונים נחלקו בביאור הגדרת "הנאתן וביעורן שווה": האם התועלת לאדם מופקת על ידי כילוי הפירות ובאותו הזמן ממש? או שכלל זה בא להוציא רק את מה שהנאתו אחר ביעורו, אבל דברים שהנאתם קודם ביעורם חל עליהם קדושת שביעית?¹⁰

"כלומר, שהנאתו וביעורו שמתבער מן העולם, באין כאחד וכו".

לדעת רש"י התנאי הוא שההנאה תהיה תלויה באיבוד הפרי. הלימוד מ"לאכלה" בא ללמד שקדושת שביעית חלה רק כאשר השימוש של האדם בפירות שביעית מכלה אותם כמו בפעולת האכילה.

הגמרא בסוכה מעמידה את המשנה ב"לולב בר שישית הנכנס לשביעית וכו' הא דשביעית קדוש" – כפי שראינו כדי שקדושה תחול על גידולי שביעית צריך שהנאתן וביעורן יהיו שווים. איזו הנאה יש בלולב? רש"י מפרש:

"לולב עיקר הנאתו לכבד את הבית והוא שעת ביעורו וקלקולו ודמי להנאת אכילה וכו".

רש"י נדחק לפרש היכי תמצי שהלולב מתבער בזמן שהאדם מטאטא איתו וכך מפיק ממנו את הנאתו בשעת ביעורו.

הסוגיה המרכזית השניה בנושא קדושת שביעית בגידולי קרקע נמצאת במסכת בבא קמא¹¹, שם הגמרא דנה בקדושת שביעית בצמחים המיועדים לצביעת בגדים:

"רבא רמי, תנן: ממין הצובעין ספיחי סטים וקוצה יש להן שביעית ולדמיהן שביעית יש להן ביעור ולדמיהן ביעור, אלמא עצים יש בהן משום קדושת

10 סוכה מ, א ד"ה שהנאתו וביעורו שווה.

11 דף קא, ב.

שביעית, ורמיניה: עלי קנים ועלי גפנים שגיבבן בחבא על פני השדה לקטן לאכילה יש בהן משום קדושת שביעית לעצים אין בהן משום קדושת שביעית. ומשני אמר קרא: 'לאכלה' במי שהנאתו וביעורו שווין יצאו עצים שהנאתן אחר ביעורן וכו' דתניא: אין מוסרין פירות שביעית לא למשרה ולא לכבוסה ור' יוסי אומר נותנין פירות שביעית לתוך המשרה ולתוך הכבוסה. מאי טעמא דרבנן אמר קרא לאכלה ולא למשרה לאכלה ולא לכבוסה ורבי יוסי אומר אמר קרא לכם לכל צרכיכם ורבנן נמי הכתיב לכם לכם דומיא דלאכלה במי שהנאתו וביעורו שווין יצאו משרה וכבוסה שהנאתן אחר ביעורן ורבי יוסי וכו' מרבה אני את הכבוסה ששזה בכל אדם ומוציא אני את המלוגמא שאינו שזה בכל אדם".

רש"י בד"ה "שהנאתן וביעורן שזה" מפרש: "דבר שבשעת הנאתו כלה מן העולם". וכד"ה "יצאו עצים" כתב: "שלאחר ביעורן שנעשים גחלים הוא דהויא עיקר הנאתן". זאת אומרת שאין ביעורן והנאתן שווין, "אבל מיני צבעים בשעת רתיחת היורה כלה השורש וקולט הצבע נמצאו הנאתן וביעורן שזה הלכך חיילא עלייהו שביעית". רש"י מפרש שההנאה היא עצם צביעת הבגד ביורה וזהו ביעור הצמח כאשר מרתיחים אותו ומפיקים את הצבע. כפי שראינו בפירושו בסוכה, רש"י מסביר שההנאה חייבת להיות בשעת כילוי הפירות, וזאת בדומה לאכילה.

תוספות¹² מביאים את פירוש רש"י וחולקים עליו באופן ההבנה ש"הנאתן וביעורן שווה" בצביעת בגדים, אך אינם חלוקים בהגדרה. תוספות הולכים בשיטת רש"י שההנאה חייבת להיות בזמן ובאופן שמכלה את הפירות: "משום שהנאתן כשלו בשן ואז כלה ומתבער הצבע מיום אל יום". זאת אומרת שההנאה מהבגד אינה בזמן הצביעה אלא בזמן הלבישה, וזהו זמן הכילוי שהצבע דוהה ויורד מהבגד בזמן הלבישה.

ראשונים אחרים הבינו באופן שונה, דהיינו דין "הנאתו וביעורו שווים" בא להוציא רק את מה שהנאתו לאחר ביעורו, אלא גם מה שהנאתו קודמת לביעורו יש בו קדושת שביעית. כך כותב הרז"ה¹³:

"וכל שכן במי שנהנה בו קודם שיתבער, כגון לולב העשוי לכבד בו את הבית".

12 בבא קמא קא, ב ד"ה שהנאתן אחר ביעורן.

13 המאור הקטן סוכה יט, ב מדפי הרי"ף.

הסטייפלר¹⁴ מביא את פירוש רש"י שהנאתו בשעת ביעורו דווקא, אך חולק על רש"י בהסבר דיין זה וז"ל:

"ויש להביא ראיה דבהנאתו קודם ביעורו נוהג קדושת שביעית מהא דבעי בירושלמי אי בשמים נוהג בהן קדושת שביעית וכו' והרי בשמים כשמריח בהן אין כאן ביעור כלל והוי ליה הנאתו קודם ביעורו, ומוכח דזה לא אנכפת לן. דלא נתמעט אלא הנאתו אחר ביעור. ושוב הראו לי שהר"ש סיריליו ז"ל באמת מפרש האי בעיא דבשמים אי נוהג בהם שביעית משום דלא קפדינן אלא הנאתו אחר ביעור, או דילמא לא נהג שביעית משום דלא הוי הנאתו בשעת ביעורו וכו'".

ר' עקיבא איגר¹⁵ מחדש טעם יפה בדין הנאתו וביעורו שווים, ומוכיח מכך שהנאה הקודמת לביעור גם היא בכלל הנאה לעניין קדושת שביעית:

"דאנן דאמרינן דבשביעית אסור להפסיד רק בדרך לאכלה היינו דומיא לאכלה שיהיה הנאה בשעת הביעור, אבל הנאה שלאחר הביעור לא דבשעת ההפסד הרי עדיין לא נהנה והוי כמפסיד ללא תכלית".

החיסרון בהנאה הבאה לאחר הביעור טמונה בכך שהאדם מפסיד פירות שביעית ללא הנאה שהרי היא תגיע רק לאחר זמן, לכן אין קדושת שביעית במה שאין ביעורו והנאתו שווה. מכאן שאם האדם מפיק הנאה לפני הביעור, אין מניעה לשימוש מסוג זה וממילא גם חלה קדושת שביעית. וכן פירש המשנה ראשונה שאם אין הנאה בזמן הביעור הרי שכלי הפירות הוא הפסד פירות שביעית, אף על פי שלאחר מכן נהנה מן הפירות. הנאה של ריח מעצי בשמים כמו הדסים, באה לפני הביעור שהרי הריח אינו מפסיד את הצמח. ולכן לכאורה תלויה במחלוקת הנ"ל.

ד. קדושת שביעית בבשמים

בתלמוד הבבלי אין התייחסות מפורשת לסוגיה זו, בתלמוד הירושלמי העלו¹⁶ את השאלה אך נשאר בספק ללא הכרעה להלכה:

"בשמים מהו שיהא עליהן קדושת שביעית? נשמיענא מן הדא: הפרח לבן והאורז אין עליהן קדושת שביעית. חבריאי אמרי דר"ש היא, דר"ש אמר אין

14 קהילות יעקב שביעית סימן יט.

15 בבא קמא קא, ב על התוספות הנ"ל. וכן דעת הגרי"ש אלישיב במקור הברכה סימן כא, אשרי האיש חלק א פרק לו אות ס: "שמעיקר הדין ברכתו העץ אלא שמנהג העולם לברך שהכל".

16 ירושלמי שביעית פרק ז הלכה א.

לקטף שביעית מפני שאינו פרי. רבי שמואל בשם רבי אבהו: תפתר דברי הכל היא בהדא נסורתא".

המפרשים נחלקו מהו בדיוק הספק בירושלמי: ניתן להעמיד את הספק האם צמחים לבשמים נכנסים בגדר של "הנאתו וביעורו שוין" או לא, או שהספק האם בשמים נכנסים בגדר של "שווה לכל נפש" אם לאו.

הגדר של שווה לכל נפש מוכר לנו ממלאכת אוכל נפש שהותרה ביו"ט. חז"ל למדו¹⁷ מהפסוק "אֶךָ אֶשֶׁר יֶאֱכַל לְכָל נֶפֶשׁ", שהתנאי למלאכת אוכל נפש המותרת ביו"ט הוא שיהיה שווה לכל נפש, זאת אומרת שדבר זה אינו נועד רק לאנשים במצב מסוים כגון: חולים או עשירים וכדומה. הגמרא אומרת שמוגמר - מיני בשמים שהיו נותנים על גבי גחלים לריח טוב בבית - אסור לעשות ביו"ט מכיוון שאינו דבר השווה לכל נפש, והיה נוהג רק בבתי עשירים. מכאן לכאורה ראייה שצמחים המיועדים לריח אינם בגדר "דבר השווה לכל נפש", וממילא אין בהם קדושת שביעית. אמנם אין זו ראייה מוחלטת כיוון שמוגמר היה בושם של עשירים, לעומת זאת צמחים בעלי ריח טוב (כמו הדסים) מצויים בכל שדה בור בארץ ישראל וממילא כל אדם יכול לקטוף ולהריח בהם.

ביאור המיוחס לגר"א¹⁸ מעמיד את הספק בירושלמי באופן דומה:

"האם ריח טוב קרוי צורך הראוי לכולכם, דאולי הוא כמוגמר שאסור ביו"ט משום שאינו שווה בכל אדם וכו".

וכן מבאר החזו"א¹⁹ את הספק בירושלמי:

"לכאורה וכו' דבשמים וכו' חשיבי פירי שחשובין פריין אצל האדם והכל מלקטין אותן ואין ראוי לספק בהן" מצד השימוש של האדם אין ספק שבשמים קדושים בקדושת שביעית, אבל "מוגמר לא חשיב שווה לכל נפש לענין יו"ט והכא לענין שביעית נמי בעינן שווה לכל אדם כדאמר בסוכה וכו".

זאת אומרת שגם החזו"א מעמיד את הספק בירושלמי בדין שווה לכל נפש.

רש"י פירש שהנאתו וביעורו חייבים להיות באותו הזמן, לכן יש לומר שלדעתו הספק בירושלמי הוא בדין שווה לכל נפש כפי שהבאנו לעיל מהקהילות יעקב. עוד יש לומר כדי ליישב את רש"י שצמחי ריח כמו הדסים אין בהם קדושת שביעית והירושלמי הסתפק

17 ביצה לב, ב.

18 ירושלמי שביעית (מה, א - מו, א) עם ביאור התלמוד. עיי"ש בביאור ובהרחבות מאת הרב אברהם קאהן, הוצאת מכון באר התורה תשפ"א.

19 שביעית יד, ט.

בבשמים שמפיקים אותם מהצמח באופן שמכלה אותו, ויש קצת ראייה לפירוש זה שהרי זו דרך ההפקה של הבשמים בסוגים שונים של צמחים לריח שהובאו בירושלמי שם. הר"ש סיריליאו פירש²⁰ את הספק בירושלמי באופן השני, בדין "הנאתו וביעורו שווים", כפי מחלוקת הראשונים הנ"ל. דהיינו אם כילוי הצמח בהכרח צריך להיות בזמן ההנאה – כשיטת רש"י ותוספות – אזי בשמים אינם קדושים בקדושת שביעית, כי ההנאה מריח הבשמים אינה מכלה את הצמח או הפרי. אם נבין – כשיטת בעל המאור – שאף בהנאה שבאה לפני הכילוי יש קדושת שביעית, אזי גם בשמים קדושים בקדושת שביעית. לעומתם ערוך השולחן העתיד²¹ סובר שהירושלמי חולק על עצם הדין של "הנאתו וביעורו שווים":

"אמנם הירושלמי לא סבירא ליה הך דהנאתו וביעורו שוה ושם בירושלמי דריש: 'לכם - דבר השוה לכולכם' עיין שם. ולפי זה כיבוס וודאי דבר השוה לכולכם, דוהו חיי נפש כדאמרין, ולהירושלמי גם שביעית חלה עליהן, ולהירושלמי גם בפירות מותר לכבס".

כיוון שהירושלמי לא פשט את הספק ובתלמודא דידן לא הוזכר כלל, נחלקו הפוסקים כיצד להכריע בדין זה. ראשית נפנה לבירור שיטת הרמב"ם.

ה. שיטת הרמב"ם

הרמב"ם לא הזכיר את דין הבשמים בהלכות שביעית, ננסה לברר את שיטתו בדין הנאתו וביעורו שווה. בדין כביסה בפירות שביעית כתב הרמב"ם כך²²:

"מיני כבוסים כגון: בורית ואהל קדושת שביעית חלה עליהן, ומכבסין בהן, שנאמר: 'והיתה שבת הארץ לכם' - לכל צרכיכם. אבל אין מכבסין בפירות שביעית, ואין עושין מהן מלוגמא, שנאמר: 'והיתה שבת הארץ לכם לאכלה' - ולא למלוגמא, ולא לזילוף, ולא להקיא, ולא למשרה, ולא לכביסה".

הקושי בדברי הרמב"ם עולה מיד, כיוון שלכאורה פסק כר' יוסי שיש קדושת שביעית בצמחים שיעודם לכיבוס, למרות שאין הנאתם וביעורם שווה. לאידך גיסא כתב שאסור לכבס בפירות שביעית, והרי זו דעת חכמים החולקים על ר' יוסי.

20 פירוש הר"ש למשנה שביעית פרק ז משנה ו ד"ה ולדמיהן שביעית.

21 הלכות שמיטה כד סעיף כא.

22 הלכות שמיטה ויובל פרק ה הלכה י.

מרן בכסף משנה הרגיש בקושי זה ומסביר שם:

"פסק רבינו כרבנן דרבים נינהו. וסובר רבינו דעד כאן לא אפליגו אלא בפירות וכדדייק לישנא דברייתא ולישנא דקרא דלאכלה, אבל במיני כבוסים שאינם פירות אף לרבנן מכבסים בהם".

זאת אומרת שהרמב"ם פסק כחכמים שאסור לכבס בפירות שביעית, אך בדבר שאינו פרי אין איסור לכבס. עד כאן פשוט לכאורה, הקושי בכך שהרמב"ם קובע שיש בהם קדושת שביעית למרות שהם מיועדים לכיבוס. מחדש הכסף משנה שלדעת הרמב"ם גם חכמים מודים שבגידולים שאינם לאכילה יש קדושת שביעית אף כאשר אין הנאתן וביעורן שוין:

"ואף על גב דבפרק לולב הגזול הקשו לרבנן דממעטי משרה וכביסה: הא כתיב 'לכם', דמשמע לכל צרכיכם? ותירצו: 'לכם דומיא דלאכלה שהנאתו וביעורו שוה, יצאו משרה וכביסה שהנאתן אחר ביעורן' וכו' שלא אמרו כן אלא בפירות, דשייך לאכלה. אבל מיני כביסות דלא שייך בהם לאכלה שפיר מתרבו מ'לכם' אף על פי שהנאתם וביעורם אינו שווה".

מסביר הכסף משנה שהרמב"ם פסק כרבנן וחילק בין גידולים המיועדים רק לכביסה בהם מותר לכבס ואף חלה קדושת שביעית לרבנן, לבין גידולים שניתנים גם לאכילה ובהם אסור לכבס משום שהם קדושים ומיועדים לאכילה²³.

ה'מקדש דוד'²⁴ מוצא היכי תמצי מדוע גידולים המיועדים לכביסה או ניקוי קדושים בקדושת שביעית:

"ונראה דזה דמיני כבוסים כגון בורית ואהל קדושת שביעית חלה עליהן, הוא משום דבורית חזי לרחיצת גופו, וכן אהל חזי לרחיצת גופו וכו' ובזה הוי הנאתו וביעורו שוין".

זאת אומרת שסבון מתכלה בשעה שרוחצים בו ולכן יש בו קדושת שביעית, דרך זו דומה לפירושם של רש"י ותוס' בדין צביעה בפירות שביעית כפי שהבאנו לעיל.

ערוך השולחן העתיד הנ"ל התקשה כל כך בביאור דברי הרמב"ם עד שכתב שיש לשנות גרסת ה'משנה תורה':

"ולפי זה הגירסא העיקרית בהרמב"ם, דאין קדושת שביעית חלה עליהן וזהו לפי ש"ס דילן".

23 הערה: כך יש לתרץ את רש"י והתוס' שפירשו שכביסה היא בגדר 'הנאתן וביעורן שוין' וממילא יש בהם קדושת שביעית אף לרבנן.

24 מקדש דוד שביעית סימן לו.

זאת אומרת שערוך השולחן הבין שהירושלמי הסתפק בדין "הנאתן וביעורן שוין", וכן הבין שהבבלי חולק על הירושלמי, ולכן יש לגרוס ברמב"ם שאין קדושת שביעית באהל ובורית. הר"י הרצוג הולך²⁵ בדרך הפוכה לחלוטין מ'המקדש דוד' ונותן הסבר מחודש בדברי הרמב"ם:

"בענין הנאתו וביעורו שווה, הנה צא ובדוק בספר יד החזקה ולא תמצא שרבינו הגדול ז"ל יזכיר כלל זה אפילו ברמז קל. הלא דבר הוא!".

עובדה זו מביאה את הר"י למסקנה מרחיקת לכת:

"ולדעתי הדלה זה מספיק להוכיח שהוא ז"ל אינו סובר כלל זה, ודומני שכל מי שיגע הרבה על כל היד החזקה אשר עשה רבינו משה לעיני כל חכמי ישראל יודה לי. ואם תאמר מה ראה רבינו לנוד מכלל הנמצא מפורש בתלמוד? אומר אני שכבר ידוע שבהלכות ארץ ישראל מצוי שהוא ז"ל מעדיף את התלמוד הירושלמי, לפי שבארץ ישראל היו החכמים מארי דעובדין באותן ההלכות, ואם תאמר היכן מצינו שהירושלמי רוח אחרת עמו בדבר זה? הנה מצאנוה בשביעית שהובאה המחלוקת בצורה אחרת, היינו שרבי יוסי חולק על רבנן לענין כביסה בפירות שביעית וכו".

אומר הר"י הרצוג שהירושלמי אכן חולק על הבבלי, אבל בהלכות שביעית הרמב"ם הניח את הבבלי ופסק לפי הירושלמי כיוון שחכמי ארץ ישראל מצויים יותר בהלכות התלויות בארץ. מסקנת הר"י הרצוג שהכלל "הנאתן וביעורן שוין" לא נפסק כלל להלכה, יש להעיר שזהו חידוש גדול מאוד שהרי לא מצאנו בכל הראשונים והאחרונים סברה זו.

לסיכום דברי המפרשים בדעת הרמב"ם, 'המקדש דוד' וערוך השולחן סוברים שהרמב"ם פסק את הכלל 'הנאתו וביעורו שווה' להלכה.

ולדעת הר"י הרצוג הרמב"ם אינו סובר כלל את דין 'הנאתו וביעורו שווה' ואילו לכסף משנה בגידולים שאינם עומדים לאכילה הכלל 'הנאתו וביעורו שווה' אינו חל. הן לר"י הרצוג והן לכסף משנה לכאורה בצמחי ריח - שאינם כלים בזמן השימוש - חלה קדושת שביעית.

1. קדושת שביעית בצמחים לריח

שו"ת אמרי בינה²⁶ כתב בעניין צמחים העומדים לריח:

25 פסקים וכתבים חלק ג סימן סו עמ' רנו.

26 סימן י.

"הרמב"ם לא הביא זאת, ואפשר כיון דכתב דבאילן סרק אף היוצא מן העלים ומן העיקרים כפרי שלהן, ויש לו ולדמיו שביעית, והוא מתוספתא. קל וחומר דבושם העומד להריח וכו'".

הרב קנייבסקי בדרך אמונה²⁷ לא קיבל את דעתו וחלק עליו:

"וראיתי באמרי בינה שכתב דרבנו לא הוצרך להביאו, דקל וחומר מאילן סרק דנוהג בקטף שלו קדושת שביעית, כמו שכתב רבנו בסמוך דקטפו זהו פרוי, וכל שכן בשמים. ולכאורה אינו מוכרח כלל, דקטף מאכל אדם גמור הוא, מה שאין כן בשמים".

וכן הובא בשו"ת ציץ אליעזר²⁸ שאין קדושת שביעית בבשמים שהרי הרמב"ם השמיט דין זה:

"מצינו בירושלמי דשביעית דמיבעיא ליה: 'בשמים מהו שיהא עליהם קדושת שביעית', ולא איפשטא. וראיתי בספר חזון איש על שביעית שמבאר בתוך דבריו דהספק הוא מחמת תשמישן, בהיות ותשמישן רק לתענוג וכו' והכא לענין שביעית נמי בעינן שוה לכל אדם וכו' ולפי זה יש מקום לומר דמכיון דבבבלי לא הוזכרה בעיא זאת של הירושלמי, וכן ברמב"ם לא הוזכר לחוש לה, שמע מינה דלא חיישינן לה וסבירא להו בפשיטות דלא נהגי בה קדושת שביעית. מהאי טעמא דלא הוי שוה לכל נפש, ואינו סוג מאכל מעיקרו".

הר"א ולדנברג מכריע להקל בבשמים כיוון שהן הבבלי והן הרמב"ם לא הזכירו הלכה זו, ואם היה בדבר איסור ודאי לא היו משמיטים דין הבשמים.

החזון איש²⁹ כתב בדרך אפשר לבאר סוגיית הירושלמי בדין בשמים הפוך מהאמרי בינה, והוסיף שמיני הבשמים שהובאו שם הם טפלים לעץ, ולכן נשאר בספק:

"איתא בירושלמי בשמים מהו שיהא עליהן קדושת שביעית וכו' חבריא אמרי דרבי שמעון היא וכו' לכאורה הא דבשמים והא דקטף לא דמיא כלל, דבשמים אפילו אותן שאינן רק לריח ואינן ראויין לאכילה חשיבי פירי, שחשובין פריין אצל האדם והכל מלקטין אותן. ואפשר לפרש סוגין, דדחי דהני פרחים לא חשיבי ואין בני אדם מקפידין ללקטן ובטילי אגב עץ כי היכי דבטל קטף לרבי שמעון, ורבי שמעון בשם רבי אלעזר אמר דברי הכל היא בהדא נסורתא, רצונו

27 דרך אמונה, ביאור ההלכה, הלכות שמיטה ויובל פרק ז הלכה יט.

28 חלק ו סימן לג.

29 שביעית סימן יד אות ט.

לומר באלה הנושרים גם רבנן מודו דבטלים לעץ דגריעי מקטף, ולא איפשט שאר בשמים".

החזון איש לא הכריע להלכה בעניין צמח לריח בלבד, ובמשנת יוסף³⁰ כתב בשם החזון"א שהדבר מוטל בספק ולהלכה יש להקל. לעומת זאת שו"ת שבט הלוי³¹ הביא דבריו וסתר אותם מכל וכל וקבע שדעת החזון"א להחמיר:

"לעניין עשבי ריח בעיא דלא איפשטא, ולהלכה יראה להחמיר בספק דלא נפשט בש"ס הגם י"ל דנוגע בזמנינו רק לשביעית דרבנן וכו' דהספק בש"ס ביסוד הלכה דאורייתא וכו' וכיוון דבזמן שביעית דאורייתא עלינו להחמיר שוב לא נפקע חומרתו וכו' דיש מחמירים בספיקא דש"ס גם בדרבנן וכו' ובחזון"א וכו' ולא ראיתי בדבריו שם הכרעה להקל וכו' וראיתי כל לשונות הרש"ס ולא מכריע כלום וכו'".

החזון"א חידש בהלכות שביעית שאמנם אנו פוסקים ששביעית בזמן הזה דרבנן, אך אין לומר בבשמים ספק דרבנן לקולא, כיוון דעיקר הספק הוא בדין דאורייתא. מכאן לומד שו"ת שבט הלוי שיש להכריע לחומרה באותה מלאכה או ספק שבו אנו דנים, ומה שכעת שמיטה דרבנן הוא סוגיה נפרדת, ממילא יש קדושת שביעית בבשמים.

הגרי"מ טיקוצ'ינסקי³² מפרש את הסוגיה הפוך לחלוטין מהחזון איש ומניח שצמח שעיקר תשמישו לריח הרי זה פרו ויש לו שביעית:

"צמחים העומדים לריח, כגון מיני וורדים ושושנים או שאר מיני בשמים הניטעים לריחם יש בהם קדושת שביעית, כי גם הנאת ריח כהנאת מאור וצביעה הרי הוא בכלל 'לכם לכל צרכיכם'. והריח גם הוא הנאתו וביעורו שוה. ושם בירושלמי שאלו בשמים מהו שיהא עליהם קדושת שביעית ופליגי בזה, ולפי המסקנה שם הלכה אילן שיש לו פירות, רק שרף הפרי יש לו שביעית ולא שרף העץ הבטל להעץ, אבל כשאין לו פירות אחרים, והפרח או השרף הוא פריו יש לו שביעית".

ז. קדושת שביעית בהדסים

בהדסים יש בעיה כפולה: ראשית יש לשאול מהו השימוש העיקרי של ההדסים? מחד רובם המכריע של ההדסים נקטפים לצורך מצוות ארבעת המינים, וממילא אין בהם קדושת

30 שביעית פרק ז משנה ו.

31 חלק ב סימן רב.

32 ספר השמיטה עמ' לג-לד.

שביעית. מאידך רוב ימות השנה ההדסים משמשים לריח ולא למצווה, ואם כן חזרנו למחלוקת הנ"ל בדין בשמים בשביעית.

אם נדון לפי רוב גידולי ההדסים, הרי שהם למצווה ואין בהם קדושת שביעית, כפי שכותב הגרשז"א³³:

"משום דמאותו הטעם דמצרכינן שיהא הנאתו וביעורו שווה מפני שצריך להיות דומיא דאכילה, הוא הדין נמי דבעינן דוקא שיהיו ראויים להנאת הגוף ולא רק להנאת מצוה בלבד, כיון דכתיב: 'והיתה שבת הארץ לכם לאכלה' בעינן דוקא דומיא דהנאת מאכל שהיא הנאת הגוף".

מוסכם על הפוסקים שאין קדושת שביעית בדבר שנועד רק למצווה שהרי "מצוות לאו ליהנות ניתנו" וממילא אינו נועד לשימוש והנאת האדם.

אם נדון לפי רוב השנה הרי שהדסים מיועדים לריח טוב, ואם כן לאור הסוגיה לעיל חזרנו למחלוקת הפוסקים. נפנה אם כן לברר את המציאות בעניין גידול ההדסים, ולאחר מכן נחזור לדון בהלכה למעשה.

ח. הדסים משולשים

הדס (*Myrtus communis*) הינו צמח רב שנתי הגדל בר בארץ ישראל, בעיקר בגליל המזרחי ומורדות החרמון. הדס כשר לברכה בחג הסוכות צריך להיות "ענף עץ עבות"³⁴, דהיינו לפחות שלושה עלים הגדלים בנקודה אחת והם חופים את הגבעול עד הנקודה הבאה בה יוצאים עלים, לכן הם נקראים הדסים משולשים. הדסים משולשים אינם תת מין של הדס, אלו הדסים רגילים ששיטת הגידול שלהם שונה³⁵. לכל צמח יש פילוטקסיס קבוע, דהיינו בדי.אן.איי של הצמח מוטבעת תבנית מתמטית הקובעת את סדר גדילת העלים של הצמח לאורך הענף.

עלי ההדס עוברים שינוי לאורך הגדילה של השיח. בתחילה העלים גדלים בזוגות נגדיים, בהמשך הגדילה של ההדס העלים מופיעים בסירוגין של שלשות וזה נקרא הדס שוטה, רק בשלב השלישי של הגדילה עלי ההדס גדלים באופן משולש של שלושה עלים היוצאים מקן אחד. עולה אם כן, שכדי לקבל הדסים משולשים הכשרים לברכה, יש להעביר את ההדסים מחזור גידול מסוים. לכן בדי ההדס צריכים לעבור גיזום עמוק וגדילה לאורך מסוים, מחקרים מראים שרק לאחר כעשרים סנטימטרים מתחילים לגדול עלים משולשים. על מנת

33 שו"ת מנחת שלמה חלק א סימן מב.

34 סוכה לב, ב. ועין שולחן ערוך אורח חיים סימן תרמו סעיף ג.

35 הערה: הנתונים האגרונומיים בחלק זה לקוחים מעבודתו של ד"ר צבי אורלן.

שנקבל את ההדסים משולשים ובאורך המתאים עד לחג הסוכות, יש לבצע את הפרוצדורה בסוף החורף או תחילת האביב. אצל התימנים מקובל לשרוף את שיח ההדס לפני האביב וכך לגרום לגדילה מואצת וכן לקבל בדים משולשים, שיטה זו אגב נמצאה יעילה אף יותר מן הגיזום.

יוצא אם כן, שיש צורך בפעולה חקלאית מיוחדת כדי לגרום להדסים להיות משולשים. לענ"ד יש כאן פתח חשוב לחלוקה בדין קדושת שביעית בהדסים. הדסים הנשתלים וגדלים לצורך שיחי נוי בחצרות הבתים וגינות ציבוריות אינם עוברים גיזום כל כך עמוק או שריפה, וממילא היעוד שלהם הוא לנוי ולריח. לעומת זאת, הדסים המשווקים לצורך חג הסוכות נשתלים וגדלים באופן מסחרי ועוברים טיפול שונה לחלוטין ולכן אין מקום כלל להחמיר בהם בקדושת שביעית.

ט. ראייה מדין ברכות הנהנין

הגמרא בברכות³⁶ קובעת מה מברכים על גידולים שונים או חלקים שונים בצמח:

"קורא רב יהודה אמר בורא פרי האדמה, ושמאל אמר חשהכל נהיה בדברו. רב יהודה אמר בורא פרי האדמה פירא הוא, ושמאל אמר שהכל נהיה בדברו הואיל וסופו להקשות. אמר ליה שמואל לרב יהודה: שיננא כוותך מסתברא, דהא צנון סופו להקשות ומברכינן עליה בורא פרי האדמה. ולא היא, צנון נטעי אינשי אדעתא דפוגלא, דקלא לא נטעי אינשי אדעתא דקורא. וכל היכא דלא נטעי אינשי אדעתא דהכי לא מברכינן עליה? והרי צלף דנטעי אינשי אדעתא דפרחא, ותנן על מיני נצפה על העלין ועל התמרות אומר בורא פרי האדמה ועל האביונות ועל הקפריסין אומר בורא פרי העץ. אמר רב נחמן בר יצחק צלף נטעי אינשי אדעתא דשותא, דקלא לא נטעי אינשי אדעתא דקורא".

מפורש בגמרא שהכוונה בשתילת הצמח והשימוש העיקרי והמקובל בצמח, קובעים איזו ברכה יש לברך על כל אחד מן החלקים של הצמח. הכלל העולה מכאן שכאשר אוכלים את החלק המרכזי בגידול של צמח מסוים מברכים עליו 'בורא פרי העץ', ועל שאר החלקים מברכים 'בורא פרי האדמה'.

מכאן למדו חלק מפוסקי זמננו³⁷ שעל שוקולד מריר איכותי המכיל אחוז גבוה של קקאו יש לברך 'בורא פרי העץ'. עדות מרתקת על הגר"ע יוסף נמצאת בספר שארית יוסף³⁸:

36 דף לו, א.

37 הגרש"ז אורבך במנחת שלמה חלק א סימן צא אות ב. והגר"ד ליאור <https://www.yeshiva.org.il/ask/12855>

.ask/12855

38 חלק ג סימן רב סעיף ג.

"על אגוז הקשיו מברכים בורא פרי העץ, ואין לחוש בזה לספק ברכה לבטלה. ומה שכתבנו בילקוט יוסף לברך עליו האדמה, הוא לפי מה שהיה נהוג לפני מספר שנים, לזרוע את עצי הקשיו בשביל הפרי הגדול ולא בשביל האגוז, אבל כיום שהמציאות השתנתה, וזורעים את העץ גם למטרת האגוז, יש לברך עליו העץ".

הנה אנו רואים שהגר"ע יוסף שינה את הברכה על אגוז קשיו לאחר שהתבררה מטרת השתילה וגידול העצים ממין זה. עולה מכל הנ"ל שיש נפקא מינה מעשית להלכה בכוונת הנטיעה של הצמח, וכך הכוונה בשעת גידול הצמח.

י. כוונה בשביעית

הברייתא בבבא קמא לעיל קובעת:

"עלי קנים ועלי גפנים שגיבבן בחבא על פני השדה לקטן לאכילה יש בהן משום קדושת שביעית לעצים אין בהן משום קדושת שביעית".

ופירש רש"י:

"עלי קנים וגפנים יש שאוכלין אותן ויש שמסיקין אותן הלכך בתר מחשבת לקיטה אזלינן".

הדברים מתאימים לשיטת רש"י כפי שראינו לעיל, בהגדרת חלות קדושת שביעית. רש"י למד מהפסוק "והיתה שבת הארץ לכם לאכלה" דקדושת שביעית תלויה בדעתו של האדם ובמטרה שהוא מציב לאותם הגידולים.

הרמב"ם כותב³⁹:

"וכל שאינו מיוחד לא לזה ולא לזה כגון הסיאה והאזוב והקורנס הרי הוא תלוי במחשבתו. חשב עליו לעצים הרי הוא כעצים, לאכילה הרי הוא כפירות. למאכל אדם ולמאכל בהמה נותנין עליו חומרי מאכל אדם שאין עושין מהן מלוגמא, וחומרי מאכל בהמה שאין שולקין אותו".

אנו רואים שלמסקנת הפוסקים שגידולים שיש להם שימושים שונים, קדושת שביעית תלויה בדעת האדם.

39 הלכות שמיטה ויובל פרק ה הלכה יא.

יא. סיכום וחילוק בדין ההדסים

ראינו מחלוקת ראשונים בדין "הנאתו וביעורו שווה": לרש"י ותוספות הסוברים שהנאתו דווקא בשעת ביעורו, יש לומר דאין קדושת שביעית בהדסים, שהרי אינם מתבערים ע"י הרחה ואדרבה אפשר לשוב ולהריח בהם. לסוברים שאף אם הנאתו קודם ביעורו חלה קדושת שביעית, יש לומר שבהדסים המיועדים לריח ולא למצווה יש מקום לדון אם קדושים בקדושת שביעית. לדינא רוב האחרונים פסקו שאין קדושת שביעית בהדסים. כפי שכבר ראינו הציץ אליעזר הכריע לקולא שאין קדושת שביעית בצמח שנועד רק לריח, על פי זה כתב שאין קדושת שביעית בהדסים והוסיף:

"והכי מצאתי בספר שו"ת ציץ הקדש שמביא הוראה בשם הגאון הגרי"ל דיסקין זצ"ל שהורה לסוחרי האתרוגים בשביעית, דבצירוף האתרוגים ישלחו גם בדי הדס ויבליעו דמי אתרוג בהדס עיין שם. הרי דהיה פשוט ליה להגאון ז"ל דבבדי הדס אין קדושת שביעית נוהגת, אף על פי שעומדים להריח".

יש לשים לב שההוכחה של הציץ אליעזר מהמהרי"ל דיסקין מדובר בהדסים של מצווה. אבל גם בדין בשמים פסק הציץ אליעזר לקולא שאין בהם קדושת שביעית, וממילא אין בהדסים קדושה כלל.

הגר"מ לוי כתב⁴⁰ דאין קדושת שביעית בצמחי נוי או ריח, ובהמשך⁴¹ כתב דאין קדושת שביעית בהדסים של ארבעת המינים.

המנחת שלמה⁴² לא חילק בדבר, אולי משום שפשט הגמרא עולה שלא הולכים אחרי כוונת הקוטף, אלא אחרי עיקר התשמיש של אותו גידול⁴³. אמנם בעניין עיקר התשמיש לענ"ד יש מקום לחלק בהדסים שניטעו מראש לשם ריח וכפי שנכתוב להלן. וכן כתבו הגר"ש ישראל ויהחזון עובדיה⁴⁴ והרב רווח בספר שביתת השדה⁴⁵ דאין קדושת שביעית בהדסים.

דעת הרמב"ם והחזון איש כפי שראינו שנויה במחלוקת כיון שלא כתבו מפורש את הדין. אמנם הגר"ח קנייבסקי⁴⁶ כתב שראה להחזון"א דהחמיר שלא לקחת הדסים מן המשומר, אך שמע בע"פ שציידד להקל בכך וכן הורה לדינא.

40 הלכות שביעית ח, ט.

41 קדושת שביעית פרק ה סעיף יא.

42 מנחת שלמה נא, כג.

43 עיין משפטי ארץ פרק יד, הערה 25.

44 סוכות הלכות הדס ס"י.

45 פרק ט הלכה א.

46 דרך אמונה פז ציון ההלכה אות רכב.

הרבה פוסקי זמנינו חילקו וכתבו שאין כלל קדושת שביעית בהדסים של חג הסוכות, אך כתבו בלשון 'טוב להחמיר' בהדסים שנשתלו וגדלו לריח. בשו"ת מנחת יצחק⁴⁷ ובשו"ת אור לציון⁴⁸, וכן בספר קטיף שביעית הכריעו רבני מכון התורה והארץ שלא לנהוג קדושה בהדסים של סוכות, אך החמירו דיש לנהוג קדושה מספק בהדסים הגדלים לריח. הראש"ל הגר"מ אליהו⁴⁹ הכריע שמכיוון שהדסים עיקרם לריח, יש להחמיר ולנהוג קדושת שביעית אף בהדסים של סוכות!

ראינו לעיל את התוספתא ופירוש רש"י ופסיקת הרמב"ם בהשפעת מחשבתו של האדם על עצם חלות קדושת שביעית בגידולים. מכאן אני רוצה להציע שהדסים משולשים המיועדים לארבעת המינים גדלים בדרך כלל בשטחים חקלאיים ובכמויות מסחריות. גם אופן הגידול שונה שהרי החקלאי מקפיד על צורת גיזום מיוחדת ובזמנים מסוימים כדי לקבל בדים ארוכים ויפים לשיווק עבור חג הסוכות. הרי ברור שאף חקלאי לא ירשה למישהו לתלוש כמה ראשי ענפים לצורך שבת או הבדלה, ולכן אין מקום כלל לנהוג בהם קדושת שביעית שהרי נועדו רק למצווה. לעומת זאת הדסים הגדלים בגינות ציבוריות או חצרות בתים פרטיים בדרך כלל אינם משולשים ואין מקפידים על גידול מיוחד כנ"ל ועיקר השימוש שלהם הוא לריח טוב, ולכן בהם יש מקום להחמיר שיהיו קדושים בקדושת שביעית.

ושמא לזה כיוון הגרי"מ טיקוצ'ינסקי⁵⁰ וז"ל:

"צמחים הנטעים למצוה כגון לולב, הדס וערבה אין להם קדושת שביעית דמצוות לאו ליהנות נתנו ואין הנאת המצוה חשיבי מ'צרכיכם'".

נזכיר שבדין בשמים הכריע הגרי"מ טיקוצ'ינסקי לחומרא:

"צמחים העומדים לריח וכו' או שאר מיני בשמים הניטעים לריחם יש בהם קדושת שביעית וכו'".

אמנם לא כתב בפירוש לחלק בדין ההדסים, אך דברינו עולים בקנה אחד שעיקר ההבדל לשם מה נטעו וגידלו את ההדסים.

כפי שראינו לעיל בפירוש רש"י בשבת, הגדרת קדושת שביעית נלמדת מהפסוק "שבת הארץ לכם לאכלה". דהיינו עצם הקדושה בגידולי השביעית איננה נובעת מכך שגדלו בארץ ישראל בשנה השביעית, אלא תלויה בתכלית לשמה גידלו או ליקטו את הצמחים. המחשבה והשימוש שהאדם עושה בגידולים השונים מגדירים את הקדושה, הבנה זו מחזקת

47 חלק ו סימן קל סעיף ג.

48 אור לציון פרק ב שיי"ב.

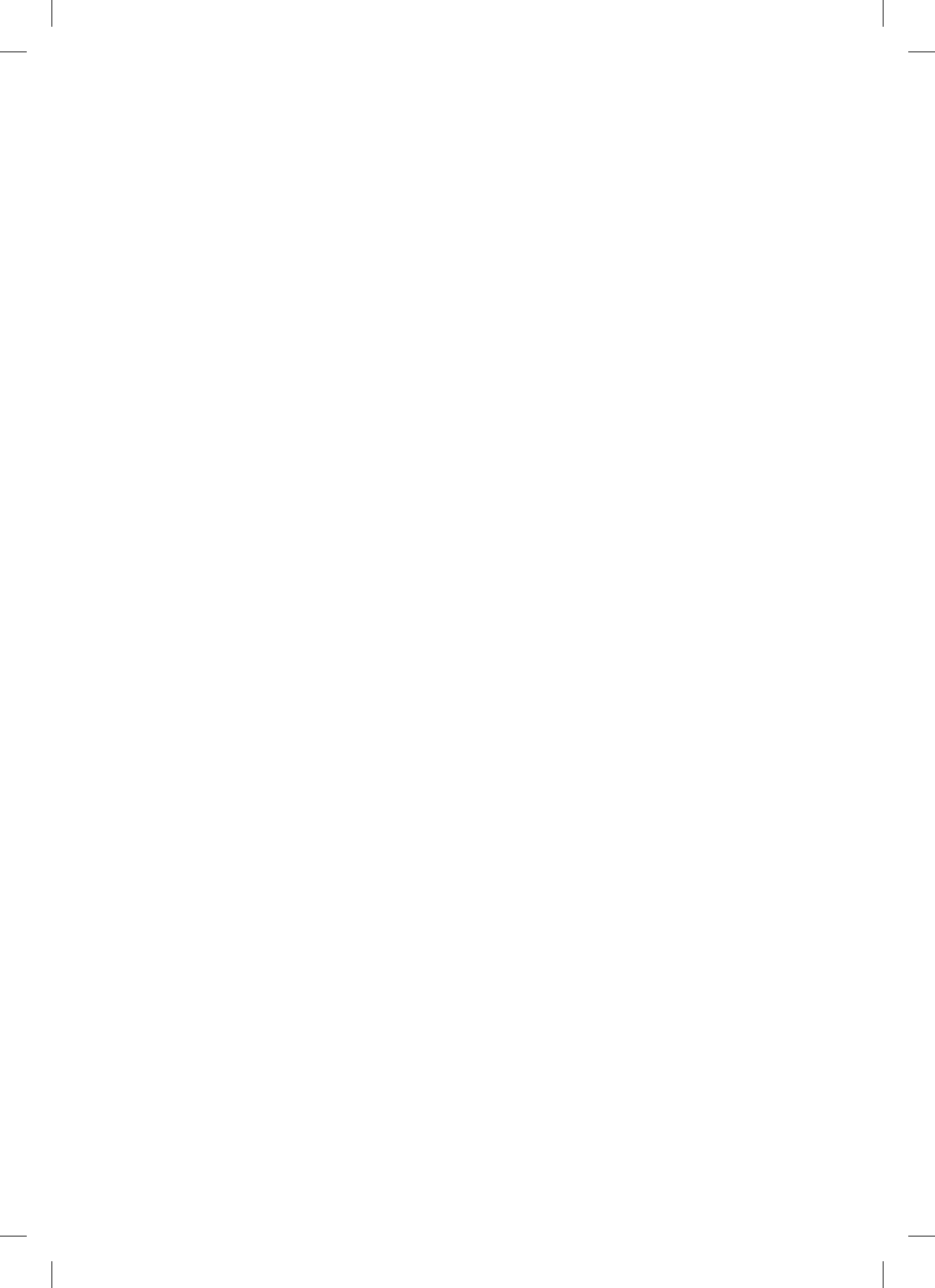
49 מאמר מרדכי יג, נד.

50 ספר השמיטה פרק ז הלכה ו.

את החלוקה שראינו בין הדסים שנשתלו בידי אנשים פרטיים לנוי ולהרחה, לבין הדסים שנשתלו באופן מסחרי עבור חג הסוכות.

להלכה נראה שעבור חיילים שאכן ישמרו על קדושת שביעית, יש להמליץ להחמיר ולהניח את ההדסים לאחר ההבדלה במקום שלא יתבזו עד שיתייבשו, כגון בקופסת ערכת ההבדלה המצויה בכל בית כנסת צבאי.

בעשרות הסטים של ארבעת המינים הנותרים בבסיסי צה"ל לאחר חג הסוכות, אין צורך לשמור קדושת שביעית.

שבת

ומנוע

